

B I R Á L A T O K

T O L S Z T O J

(110 vagy csak 10?)

Valaki azok közül, aki ismeri az irodalmakat, többek között az orosz irodalmat is, nemrég arról a könnyelműségről és felületességről panaszkodott, amellyel manapság az irodalmi kritikát írják és a szomorú példák között felemlített egy tárcacikket, amelyben Tolsztoj születési helye és éve tulajdonképpen más két orosz író adatai voltak...

Ime, mi is Tolsztojról, az orosz klasszikus írók legnagyobbjáról írunk és miután olvastuk a róla irt életrajzokat, nekrológokat, levelezéseket és ujságjegyzeteket — mert sokat irtak róla, igen sokat — nemcsak a falu nevére nem emlékszünk, amelynek kastélyában született, hanem a születése pontos idejére sem s bevalljuk, elfelejtettünk még egy csomó személyi adatot, amelyek mind oly nagy becsben állanak a bio- és bibliografusok előtt. Megtudhatnók őket, hogy alkalmazkodjunk a kalendáriumirodalom szokásaihoz, egy mozdulatba kerülne, hogy belenézzünk bármelyik lexikonba — de minek is tennők? Mit ér tulajdonképpen egy író külső személyi életrajza? Mit jelent az a hely, ahol szülei laktak, az a nap, amikor megházasodott, vagy akár mindazok a kisebb-nagyobb körülmények, amelyek életében örömeinek vagy szomorúságainak jelzői voltak? Véletlenszerű események, melyek gyönyörűen lehetnének mások is, anélkül, hogy az írónak és műnek lényeges megértése bármennyit is szenvedne ezáltal.

Tolsztoj élete például, már amennyire hinni lehet a jólétesült életrajz íróknak, nem sokban különbözik sok más művelt, nemes ur élete-folyásától, akik a katonai vagy hivatalnoki pályának fitytyethányva, ilyen vagy amolyan formában az eszmék kultuszának szentelik magukat. Jasznaapoljanai kuriáján és a többi hasonló helyen, ahol megfordult, a földbirtokos Tolsztoj, a könyvbarát orosz gazdag urnak normális, csaknem tipikus életét éli: a gazdaságban foglalkozik anélkül, hogy tulságosan elhanyagolná vagy fölvirágoztatná azt, fenntartja a szokásos családi és társadalmi kereteket, olvas, ír, ír és olvas. Még a családi élete is normális — legkésőbbi öreg koráig, amikoris valami prófétai hivatástól indítatva, amelyet különben részben Buddhától részben Keresztelő Szent Jánostól vesz át, otthagyja birtokát, hogy a megtért szent alázatos életét élje haláláig. De ennek a fontos életrajzi eseménynek, mint alább látni fogjuk, épp oly kevés befolyása van Tolsztoj irodalmának lényegére, mint akár a családi életében előfordult más, kisebb-nagyobb külső változásoknak. Ami őt valóban a hozzá hasonlók fölé emeli, az főleg olvasottságának hatalmas kiterjedése és az, hogy nem egy egyszerű könyvbarát érdeklődésével olvas,

hanem állandó nagy szenvedélytől űzve. Ez a céltudatosság jobban jellemzi belső lényét, mint az összes életrajzi adatok együttvéve. A céltudatossága — az életcélja, az élet célja, amely Tolsztojnál az olvasástól kezdve a legnagyobb művek megalkotásáig mindenütt döntő szerepet játszik: megtudni, felfedezni, hirdetni a valóságot. Állandóan, szünet nélkül kora életének sodrában akart élni — nem akart, nem tudott másképp élni, mint századának kulturális, társadalmi és politikai életének központjában. És nem azért, hogy ezen változtasson, mindig csak azért, hogy megismerje őket, hogy egészen a mélyére lásson a valóság sötét és végtelen rengetegének. Ebből a, valójában még csak tudós és regényírói szenvedélyből nőtt ki aztán, élete végefele a próféta kétségbeesett akarása: megtudni és hirdetni a legnagyobb valóságot, minden valóságok forrását: az igazságot.

Nagy tehetség, hatalmas látnoki és kifejező erő, amelyet a művészi visszaadás tetőfokáig fejlesztett ki, páratlan irodalmi kultúrája és szinte emberfeletti írói önfegyelme — ki tagadhatná el Tolsztojtól, a Háború és Béke, a Karenina Anna szerzőjétől ezeket a kvalitásokat? De hány nagy tehetség, sőt, hány becsületes és művelt tehetség fordult elő az emberiség történelmében — hogy ne is beszéljünk azokról a tehetségekről, akiket az élet könyörtelensége fullaszt el vagy olyan jelenségekről, mint Andrejew Leonid, aki ugyyszólván könyvkerülő volt — akik csak azért maradnak holmi közepeszerű kitűnőségek vagy a rutin kiválóságai és nem nőnek fel soha igazi nagy írókká, mert hiányzik belőlük az élet, az ember szenvedélyes szeretete, hiányzik munkáikból az életadó eszme, a mindent mozgató legbelső, legigazibb hajtóerő!? Ami Tolsztojt kora nagy tehetségeinek, realistáknak, romantikusoknak, misztikusoknak nivója fölé emeli és alakját a valóban nagyok között is legnagyobbbra növeli, az az evangélikus önmegtágadásig és a saját környezetének, társadalmi kereteinek, osztályának megtágadásáig vivő ember és valóságsszeretet, fanatikus szeretete az egyetlen és csorbíthatatlan valóságnak.

Semmi mást, mint a valóságot! Az egész valóságot! Ezzel a jelszóval indul kereső utra abban a korban, amelyet egy fölbomló földesuri osztály jellemez és az a parasztság, amely minden erejét megfeszítve igyekszik lerázni magáról a féljobbágy jármot és a kiáltó igaztalanságok szörnyű súlyát. Igyhát a valóság keresésétől szükségszerűen el kell jutnia az igazság eszméjéig. A valóság „egyszerű“ művészi visszaadásán keresztül a földesuri réteg könyörtelen bírójává kellett válnia és ezzel akaratlanul is, szinte megától értetődően azzá is lennie, aminek az új orosz állam legjelentősebb teoretikusa és alapítója tartotta: a parasztság tiltakozásának, az agrárforradalom szóvivőjének.

Valóság — igazság. Igazság — törvény. Nem lehet az ember bírója környezetének — és mégkevésbé annak vezetője — a történelmi valóság alapjain álló, jól megépített ideológia nélkül. Ezen a ponton azonban a nagy valóság-kutató és igazság-fanatikus erői

eléri határukat: az élet legfőbb törvényének a feltalálása Tolsztojnak nem sikerült. A féljobbágy állapotok felbomlásával egyidejűleg, az akkori társadalom új erőket fejleszt ki magából, a tőke és dolgozóerőket, új harcok új formáit, amelyeknek megoldásához már nem elegendő a spontán paraszti tiltakozás és az átalakulás, amely ebből és erre következik, már nem lehet a paraszti felkelés eredménye, hanem csakis egy olyan általános-demokratikus tömegmozdulás műve, amely aztán, önön fejlődése folytán, szocialisztikus bérmunkás jelleget ölt és amellyel Tolsztojnak a mozgalom első, keletkező fázisában (amelyet még megért) sem lehetett semmilyen lelki kapcsolata, nemcsak azért, mert személye fizikailag (külsőleg) távol esett mind e mozgulásoktól, hanem azért is, mert egész falusi környezete erre predestinálja: az új átalakulásban a parasztság már csak segédszerepet játszik, míg a földesuri osztálynak a polgári reakció függelékeként kell szerepelni.

Tolsztoj, ki a régi környezetben nevelődött és öregedett meg, semmit sem érthet már meg ennek az új világnak a mozgástanából, idegennek érzi magát az új világban és erőteljes, elemi, megrendítő tiltakozást kiált el az egész új civilizáció ellen, majd általában az európai kultúra ellen, passzív anarchizmusba, evangéliumi transzcendentalizmusba — tolsztojanizmusba menekül.

Ezt a gyengeségét — és senki annyira nem ismerte és el nem ismerte az embernek, a legerősebb embernek is a gyengeségét, mint éppen Tolsztoj — a hozzá méltatlan tolsztojánusok és az ezek nyomán haladó polgári irodalomtörténet Tolsztoj legnagyobb regényének és leglényegesebb jellemvonásának igyekeznek feltüntetni. De ellenkezőleg: ez a gyengeség az ő erőinek, az ő óriási méreteinek csak határtáblája és konturvonala. Ahol a tolsztojanizmus kezdődik — ott végződik Tolsztoj.

A tolsztojanizmus, az életről és harcról való lemondás tana, muló (és már majdnem elfelejtett) epizódja azon világfelfogások, társadalmi elméletek és bölcséleti rendszerek zajos és zavaros történelmének, amelyek Tolsztoj korában és mind a mai napig oly számosan követik egymást és rakódnak egymásra. De az ő műve: egy kornak, egy társadalomnak a realista vízió gránitjába vésett szobra — minden eljövő idők és nemzedékek számára élő és örök marad.

Születésének századik, majd százötvenedik, százhuszadik, kétszázadik évfordulójáról beszélnek. De aki tudja azt, hogy a Tolsztoj korabeli Oroszországban művei összesen 1 millió példányszámban jelentek meg, míg a ma olvasott Tolsztoj-példányok száma elérte a 16 milliót és aki megfigyeli a tolsztoji stílusnak mai, mindinkább erősödő kultuszát az ő nyelvén írók és olvasók között, joggal kérdezheti: száz éve vagy csak tíz?

És vajjon nem lesz-e Tolsztoj születésének százötvenedik vagy kétszázadik évfordulóján Tolsztoj műveinek igazi, a mostaninál is sokkal termékenyebb ujjászületése? (Köves Miklós)